

Ran Hirschl

Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of the New Constitutionalism

Cambridge: Harvard University Press, 2004, 286 s.

Osman Safa BURSALI

Marmara Üniversitesi

Çalışmalarını karşılaştırmalı anayasa hukuku, hukuki gelenekler ve anayasa politikaları gibi alanlarda sürdüren Ran Hirschl, karşılaştırmalı anayasa çalışmalarındaki tartışmaları canlandıran bir eser kaleme aldı. *Towards Juristocracy*'de, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Kanada, İsrail, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'da siyasi-hukuki gücü, temsil yetkisi olan kuvvetlerden yargı kuvvetine devreden anayasal reformları konu alan yazar, bu ülkelerdeki anayasacılığın siyasi kökenlerini ve sonuçlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Hirschl araştırmasını üç soru üzerine bina etmektedir (s. 5): 1) Hakların anayasallaşması ve anayasal denetimin kurulması yoluyla yargısal gücün büyümesi bir ilerleme olarak mı yoksa siyaset alanındaki sosyo-politik çatışmaların yeni bir boyutu olarak mı anlaşılmalıdır? 2) Bu büyümenin ulusal yüksek mahkemelerin dağıtıcı adalet fikrini yorumlamaları üzerindeki gerçek etkisi nedir? 3) Bu olgunun siyasi sonuçları nelerdir ve siyasetin yargısallaşması yirmi birinci yüzyıl demokrasisi için neyi işaret eder?

Eserin girişinde yazar çağdaş anayasal gelişmelerin ve Amerikan anayasal incelemelerinin bir eleştirisini yapmaktadır (s. 1-6). Ulusal düzeydeki siyasi kararların alınmasında yüksek mahkemelerin ve ulusalüstü yargı mercilerinin etkili birimler haline gelmesi olgusunu olumlu karşılayan bazı araştırmacılar, demokrasinin çoğunluğun idaresi anlamına gelmediğini ve kendisini çoğunluğun tiranlığı hâline gelmekten ancak anayasallaşma ve anayasal denetim vasıtasıyla koruyabileceğini savunmaktadırlar. Hirschl'e göre, içinde Ronald Dworkin'in de yer aldığı bu araştırmacı grubu, anayasallaşma yoluyla yargının güçlendirilmesinin gerçek siyasi kökenlerine dikkat etmemektedir (s. 3). Alanın önde gelen araştırmacılarının zikredilen tarafgirliği kadar, yerelliğinden de söz edilebilir: Amerikan anayasal incelemelerinde ABD dışındaki ülkelerin anayasal gelişmelerini konu alan araştırmaların azlığı, anayasallaşmanın küresel düzeydeki köken ve sonuçlarının ne olduğuna dair ikna edici argümanlar geliştirmeye engel olmaktadır (s. 6).

Kitap temelde üç kısımdan oluşmaktadır: İncelenen ülkelerdeki hukuki değişimlerin özetlendiği birinci bölüm; anayasallaşmanın siyasi kökenlerine ilişkin teorilerin ele alındığı ikinci ve üçüncü bölümler; anayasallaş-

manın incelenen ülkelerdeki birtakım etkilerinin gösterildiği dört, beş ve altıncı bölümler. Kanada, İsrail, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'daki yeni anayasal çerçevenin özetlendiği birinci bölümde verilen bilgiler, ilerleyen bölümlerde tartışılacak hususlar hakkında zemin oluşturmaktadır. Kanada'da 1982'de kabul edilen anayasada yer alan haklar bildirgesinde, İsrail'de 1992'de kabul edilen iki kanunda, Yeni Zelanda'da *Yeni Zelanda Haklar Bildirgesi Kanunu*'nda (1990), Güney Afrika'da geçici anayasa içindeki "Haklar Bildirgesi"nde (1994) ve 1996'da kabul edilen "Haklar Bildirgesi"nde temel hak ve özgürlüklere yer verilmiştir. Hirschl, zikredilen kanunlaştırmalarla eş zamanlı olarak anayasal denetimin de güçlendiğine dikkat çekmektedir (s. 21-29): Kanada'da mahkeme sistemindeki yeni düzenlemeler yargısal aktivizmi teşvik etmiştir; 1992'den itibaren siyasi meseleler, İsrail Yüksek Mahkemesi önüne daha sık gelmeye başlamıştır; her ne kadar yeni kanunlarda tam anlamıyla bir anayasal denetim öngörülmesede, Yeni Zelanda Temyiz Mahkemesi denetim yetkisini fiilen kendisinde görmüştür; geçici anayasa ile kurulmasının hemen ardından Güney Afrika Anayasa Mahkemesi ülkenin demokratik düzene geçişinin en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir.

İkinci bölümde yazar, hakların anayasallaşması ve anayasal denetimin kurulması olgularının ardındaki nedenleri açıklamak üzere geliştirilen teorileri ele almaktadır. Hukuki değişimi incelerken yargısal ilerlemenin kaçınılmazlığını ve bu değişime için faktörleri vurgulayan evrimci teorisyenlere göre, hakların anayasallaşması yoluyla azınlıklar, kendilerini çoğunlukçu siyasetin tehditlerinden koruyacak ve siyasi sonuç almada etkin olacaklardır (s. 32-34). Anayasal dönüşümleri siyasi sistemin içindeki baskılara bir cevap olarak gören işlevselciler ise, yargısal gücün büyümesini, zayıf bir siyasi sistemin yapısal bir sorunu olarak düşünmektedirler (s. 34). Anayasal hakların vaz' edilmesinin ve yasama ile yürütmeyi gözetim altında tutan bağımsız bir yargının bulunmasının devletin güvenilirliğini artıracığını, yatırımcıların yeniliğe ve araştırma-geliştirmeye yönelmelerini teşvik edeceğini iddia eden kurumsal iktisat modeline göre ise, yatırımcılara adaletsiz davranılması durumunda anayasal denetim, bir "yangın alarmı" işlevi görecektir (s. 37-38). Yazar ilk iki yaklaşımı, anayasal devrimlerin arkasındaki siyasi faktörleri karşılaştırmalı, sistemli ve ayrıntılı biçimde araştırmamakla ve söz konusu devrimlerin zamanlamasını açıklayamamakla eleştirmektedir (s. 36). Yine bu iki yaklaşım insan unsurunu ihmal ederek hukuki yeniliklerin yenilikçiler eliyle gerçekleştiğini görmezden gelmektedir (s. 37).

Bu yaklaşımlara karşılık hegemonik koruma tezini geliştiren Hirschl, anayasallaşmayı ve anayasal denetimi açıklamada birtakım varsayımlara dayanmaktadır (s. 38-39): 1) Yargısal gücün büyümesi olgusu, siyasi sistemi biçimlendiren sosyal, siyasi ve iktisadi çatışmaların bir parçasıdır ve bu

çatışmalardan ayrı düşünülemez. 2) Anayasal reformların siyasi kökenleri, anayasal düzeydeki çıkmazların ve durgunlukların siyasi kökenlerinden ayrı biçimde araştırılmaz. 3) Önde gelen siyasi, iktisadi ve yargısal aktörler, kendilerine en çok fayda sağlayacak kurumsal yapıların oluşturulmasından yanadırlar. 4) Anayasalar ve anayasal denetimler -bağımsız birer icrai güç olmasalar da- siyasi karar alıcıların esnekliğini sınırlarlar. Hegemonik koruma tezine göre anayasallaşma yoluyla yargının güçlendirilmesi, üç grup arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak anlaşılabilir (s. 43 vd.). İlk grup, siyasi hegemonyalarını demokratik siyasetteki değişikliklerden korumak isteyen endişeli siyasi elitlerdir. İkincisi, belli iktisadi özgürlüklerin anayasallaşmasını serbest piyasa, iktisadi deregülasyon, devletçilik karşıtlığı ve kolektivizm karşıtlığını içeren bir neoliberal gündemi desteklemenin aracı olarak gören iktisadi elitlerdir. Son grup, siyasi etkililiklerini ve uluslararası saygınlıklarını artırmak isteyen yargısal elitler ve ulusal yüksek mahkemelerdir. Hukuki yenilikleri gerçekleştiren bu üç grup, anayasal reformların doğasını, zamanlamasını ve kapsamını belirlemektedir.

Üçüncü bölümde hegemonik koruma tezini dört ülkeye uygulayan yazar, öncelikle İsrail'in 1992 anayasal devrimini ele almaktadır. Merkez siyasi güçler, neoliberal piyasa ekonomisinin giderek yerleşmesiyle birlikte, daha küçük bir devlet talep eden iktisadi elitlerin ve Aşkenazi burjuvazisine mensup yargısal elitlerin de desteğiyle, yargıyı güçlendirecek anayasal reformları başlatmışlardır (s. 63). Hirschl'e göre Kanada'daki "Haklar ve Özgürlükler Şartı" (1982), yalnızca özgürlüklerin genişletilmesine matuf bir çaba değil, aynı zamanda ayrılıkçı Quebec hareketlerinin tehdidine ve merkezî gücü dağıtan diğer demografik değişimlere karşı ulusal birliği koruma amaçlıdır (s. 75). *Yeni Zelanda Haklar Bildirgesi Kanunu* (1990), siyaset yapma yetkisini parlamentodan Yeni Zelanda Temyiz Mahkemesi'ne aktararak yargıyı güçlendirmiştir. Bu olguya en fazla, Waitangi Anlaşması (1840) ile elde ettikleri topluluk haklarını tehdit altında gören yerli Maori-lerin itiraz etmesi dikkate değerdir (s. 89). Güney Afrika'da *apartheid* düzününün sürdürülemez hale gelmesi neticesinde, daha önce anayasallaşmaya karşı duran toplumsal kesimler, bir haklar kataloğunun kabul edilmesini, parlamentonun üstünlüğü ilkesinin terk edilmesini ve anayasal denetimin kurulmasını talep etmişler (s. 92).

Dört, beş ve altıncı bölümlerden meydana gelen üçüncü kısımda Hirschl, anayasallaşma olgusunun bazı önemli sonuçlarına yer vermektedir. Dördüncü bölümde adil yargılanma hakkı, birinci kuşak (negatif) haklar, ikinci kuşak (pozitif) haklar ve örgütlenme hakkı bağlamında araştırma yapan yazar, dört ülkede yüksek mahkemelerin anayasal düzeyde koruma altına alınan bu hakları nasıl yorumladıklarını analiz etmektedir. Ayrıca, hakların anayasallaşması vasıtasıyla dağıtıcı adaletin gerçekleşeceğini ön-

gören düşüncenin doğruluğunu sorgulamaktadır. Yazar, anayasal hakların, daha ziyade devletçilik karşıtı boyutunu vurgulayan dar bir yorumla ve bireyselleşmeyle karşılandığını belirtmektedir (s. 146). Mahkemeler, esasında anayasada yazılı hakları yorumlamamakta, yargısal elitlerin sahip olduğu iktisadi ve sosyal seviyeye veya ideolojik varsayımlara dayalı yorumlar yapmaktadırlar. Hirschl'e göre, yüksek mahkemeler anayasal düzeydeki hakların amacını "özel olan"ın "kolektif olan"dan korunması biçiminde yorumlamaktadırlar (s. 147).

Yazar beşinci bölümde, dört ülkedeki anayasallaşma olgusunun alt seviyedeki sosyo-ekonomik gruplar üzerindeki, özellikle refahın dağılımı hususundaki etkisini ele almaktadır. Anayasallaşmanın bu etkisini eğitim alabilme, konut sahibi olma, sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi kıstaslara göre incelemektedir. Hirschl, hakların anayasallaşmasının ve anayasal denetimin kurulmasının alt seviyedeki sosyo-ekonomik grupların yararına olacağını öngören fikre şüpheyle yaklaşmak gerektiğini belirtmektedir (s. 168). Yazara göre, haklar bildirelerinin, daha eşitlikçi bir toplum meydana getirmenin bir aracı olduğunu söylemek güçtür (s. 150). Hakların anayasal düzeye yükseltilmesi, özel alanın korunmasına, hatta sınırlarının genişletilmesine büyük katkı sağlamış ve negatif hakların gelişmesini temin etmiştir; fakat anayasal haklar, devletin harcamalarını artırmayı gerektiren sosyal adalet fikrini geliştirmede zayıf kalmıştır.

Hirschl son bölümde, anayasallaşma yoluyla yargısal yetkilendirmenin, temel siyasi problemlerin ortaya konduğu ve çözüldüğü süreçler üzerindeki etkisini göstermektedir. Kimin Yahudi olduğuna dair tartışmanın yargısallaşması, İsrail toplumundaki derin dindar-seküler bölünmenin getirdiği meselelerin yargıya taşınmasını sağlamıştır (s. 172). Kanada Yüksek Mahkemesi, 1982'de anayasanın kabul edilmesinden bugüne, Fransızca konuşan Kanadalıların daha geniş siyasi, kültürel ve dilsel özerklik taleplerini göğüslemede önemli karar alıcı makamlardan biri haline gelmiştir (s. 179). Yeni Zelanda'daki Maorilerin statüsünün belirlenmesi meselesi yargısallaşmıştır (s. 194). Güney Afrika'da, *apartheid* sonrası dönemde, devlet başkanının yetkilerinin sınırlanmasında ve ulusal meclislerle yerel meclisler arasındaki yetki sınırının tespit edilmesinde Güney Afrika Anayasa Mahkemesi önemli roller üstlenmiştir (s. 183). Dört ülkede hakların anayasallaşması ve anayasal denetimin güçlendirilmesi, esaslı siyasi tartışmaların anayasal düzlemde formüle edilmesini temin etmekte (s. 169 ve 208) ve siyasi alanda çözülmesi beklenen konuların mahkemelere intikal etmesini kolaylaştırmaktadır.

Sonuç kısmında, yazar, jüristokrasinin aslında daha geniş bir olgunun parçası olduğunu ileri sürmektedir. Mesela küresel bir anayasanın kabul edilmesi veya daimi bir uluslararası savaş suçları ve insan hakları ihlal-

leri mahkemesi kurulması yönündeki çağrılar, hukuku ve mahkemeleri, uluslararası siyasette en önemli unsurlar haline getirmiştir (s. 215). Yine, ulusal merkez bankalarına daha fazla özerklik tanınması, ulusüstü kuruluşların yargısal veya yarı yargısal yetkilerinin artırılması gibi olgular, çoğunlukçu demokrasilerin karar alabildikleri alanların azalması anlamına gelmektedir (s. 216). Anayasal reformların Güney Afrika'da siyahları, Yeni Zelanda'da Maorileri, Kanada'da yerli toplulukları ve İsrail'de Arap kökenli vatandaşları sosyo-ekonomik olarak olumsuz yönde etkileyebildiğini vurgulayan yazar, sonuçta toplumsal eşitsizliğin daha da büyüdüğünün altını çizmektedir (s. 219).

Hakların anayasallaşması sürecinde yargı kuvvetinin siyasi gücünün yükselişi konusunda oldukça isabetli yorumlarda bulunan yazarın, siyasi elitlerin pozisyonunu ele almada siyasi aktörler arasındaki ayrımı yeterince vurgulamaması bir belirsizlik meydana getirmektedir. Zira hakların anayasallaşması ve anayasal denetimin kurulması süreçleri, yazarın da belirttiği gibi, aynı zamanda incelenen ülkelerdeki parlamento üyelerinin dağılımının değişmeye başladığı dönemlerdir. Dolayısıyla, siyasi elitlerin anayasal reformun tamamlanmasından sonra siyasi güçlerini *yalnızca* yargısal elitlerle aralarındaki menfaat birliğine dayanarak devam ettirmeyi bekledikleri söylenemez. Toplumsal değişimi aksettiren bir parlamentonun siyasi müdahalesinden (uzun vadeli olmasa da) arı kalabilecek idare mensuplarının, kendilerini yeni çoğunluğa karşı konumlandırabilecekleri bir idari faaliyet alanına sahip olmaları beklenebilir. Yazarın yanltan husus, hükümetlerin yeni anayasal dönemde idarenin tüm organlarına yön verebilme gücünde olacaklarına dair örtük varsayımdır. Fakat bu varsayım her zaman gerçekleşmeyebilir; anayasal reformlar öncesi iktisadi ve yargısal elitlerle etkileşim içindeki siyasi elitleri barındıran *de jure* (bağımsız idari otoriteler, merkez bankaları vb.) veya *de facto* (bürokrasi) otonom karşı hareket alanları ortaya çıkabilir. Siyasi gücün yeni sahiplerini sınırlayabilecek ulusüstü birimlere birçok kez değinen Hirschl, bu ulusal karşı hareket alanlarından yeterince bahsetmemektedir.

Kitap, felsefi düzeyde, hukuki realizmin doğal haklar kuramı karşısındaki bir hamlesi olarak değerlendirilebilir. Zira yazarın, hakların anayasallaşmasının kendi başına olumlu sonuçlar doğurmayacağını ve anayasal denetim vasıtasıyla mahkemelerin yeni anayasal normları yorumlama yetkisinin incelenen ülkelerdeki temel siyasi meseleler üzerinden siyasi güç elde etme anlamına geleceğini belirlemesi, haklar kuramına şüpheli bir bakış olarak okunabilir. Mahkemelerin, siyasi ve iktisadi elitlerle ittifak kurabilen yargısal elitleri bünyesinde barındırması, yargısal karar verme süreçlerinin hukuk ötesi bağlamlarının da bulunduğu dair realist varsa-

yımlarla örtüşmektedir. Kitabın ilk sayfalarında, yazarın Dworkin eleştirisi yapması da bunun bir göstergesi sayılabilir.

Kanada, İsrail, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'da 1980'ler ve 1990'lar boyunca gerçekleşen anayasal reformlar vasıtasıyla hakların anayasallaşmasının ve anayasal denetimin kurulmasının siyasi köken ve sonuçlarına odaklanan Ran Hirschl, söz konusu süreçlerin siyasi, iktisadi ve yargısal elitler eliyle ve onların menfaatleri doğrultusunda şekillendiğini vurgulamaktadır. Hegemonik koruma tezini geliştiren yazar, anayasal değişiklikler sonrasında, yargı kuvvetinin temel siyasi çatışma ve ihtilafların giderilmesinde muhatap haline geldiğini ileri sürmektedir. Hirschl'in anayasal gelişmeleri karşılaştırmalı biçimde ele alması literatürde olumlu karşılanırken, eserin başlığında kullandığı *jüristokrasi* kavramını analiz etmemesi eleştirilmektedir.

Iain D. Thomson

Heidegger: Ontoteoloji/ Teknoloji ve Eğitim Politikaları

Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2012, 337 s.

Erdal YILMAZ

İstanbul Şehir Üniversitesi

İlk *magnum opusu Varlık ve Zaman*'ın yazımı ile Heidegger, kullandığı dilin ve felsefi problemleri ele alma tarzının farklılığı ile 20. yüzyıl felsefe tartışmalarına damgasını vurmakla birlikte politik tercihleri ile de birçok tartışmanın odağına yerleşmiştir. Yirminci yüzyılın en önemli filozoflarından biri kabul edilen Heidegger'in hem düşüncesini hem de hayatını konu edinen çokça araştırmaya tanıklık etmekteyiz. Her geçen gün yeni bir makale veya kitap Heidegger çalışmalarına eklenmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmı Heidegger'in hayatının belli bir dönemindeki politik tercihinin gölgesini taşır. Dönemindeki belli bir politik hareketin arkasındaki düşünceye hatırı sayılır bir değer atfetmiş olması uzun zaman düşünürlerin zihnini meşgul etmiş ve hayli geniş bir ikincil literatür doğurmuştur. Genellikle "suçlama-afetme" ikiliği üzerinden yürüyen tartışmalar Heidegger araştırmalarını önemli ölçüde belirlemiş olup günümüzde de belirlemeye devam etmektedir. Kimi Heidegger araştırmacıları/yorum-

cuları, onun felsefesini politik tercihlerinden ayırarak felsefesi üzerinde çalışmalar yaparken, kimileri de politik tercihlerinden dolayı felsefesini arka plana iterek politik tercihleri üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Özellikle 1930'lardan sonraki metinleri bu tartışmalardan hayli nasibini almıştır. Bu biraz da geç döneminde ele aldığı konuların (teknoloji, üniversite-egitim meselesi gibi) kendilerinin de günümüzde üzerinde yoğunlukla tartışılan meseleler olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Heidegger düşüncesinin tamamını ele alıp incelemek ve bunlar arasındaki süreklilikleri ve dönüşümleri, zemin-sonuç ilişkilerini gösterebilmek çok sayıda eleştiriyiyle hesaplaşmayı gerektirmektedir.

Uzmanlık alanı Heidegger olan New Mexico Üniversitesi felsefe profesörü Iain D. Thomson'ın, Türkçeye *Heidegger: Ontoteoloji/Teknoloji ve Eğitim Politikaları* ismiyle çevrilen kitabı, Heidegger'in geç dönem düşüncesine, erken dönem düşüncesi ile *Varlık ve Zaman*'ı da dikkate alarak odaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle geç dönem Heidegger düşüncesi, onun düşüncesinin tamamı dikkate alınarak açıklanmakta ve değerlendirilmektedir. *Heidegger: Ontoteoloji*'de yazar, filozofun geç dönem düşüncesinin birbiriyle ilişkili beş boyutuna odaklanıyor. Bunları, Heidegger'in "metafizik ontoteoloji olarak kavrayışını, teknolojiyi eleştirisini, Nazizmle yanlış macerasını, üniversiteyi vukuf yüklü eleştirisini ve yüksek eğitimin geleceğiyle ilgili önemli felsefi önerilerini izah etmek ve değerlendirmek" (s. 2) olarak sıralıyor. Bu beş konuyu giriş ve dört bölüm halinde kitabında inceliyor.

Birinci bölümde, yazara göre Heidegger düşüncesi incelenirken genellikle ihmal edilen ya da yanlış anlaşılan, ama Heidegger'in geç dönem düşüncesinin "hayati metafizik arkabahçesi"ni teşkil eden ontoteoloji olarak metafizik anlayışı ele alınıyor. Heidegger'in, metafizik geleneğin tarihsel olarak oynadığı temel teşkil edici rolüne dair anlayışının, onun olgun eleştirel felsefesinin felsefi arka bahçesini oluşturduğu ve bu dikkate alınmadığında geç dönem görüşlerinin keyfi veya savunulması imkânsız görüşler haline gelebileceği iddia ediliyor (s. 13). Bu sebeple Heidegger'in Batı metafizik geleneğini tarihsel dekonstrüksiyonu incelenerek, onun büyük metafizik sistemlerin *ontoteolojik iddialar* olarak anlaşılabilmesi temel iddiasına nasıl ulaştığı açıklanıyor. Yazar, Heidegger'e göre metafizik ontolojiler serisinin, birbirini izleyen tarihsel idrak kümelerimizi tesis ettiğini, bunu da idrak düzenini eş zamanlı bir şekilde hem *ontolojik olarak* (içerden dışarıya doğru) hem de *teolojik olarak* (dışardan içeriye doğru) kavram skalalarımızı her iki ucundan kavrayarak zaman bakımından teminat altına almak suretiyle yaptığını ileri sürüyor. Diğer bir ifadeyle metafizik, hem en temel entite anlayışını genelleştirmek suretiyle ulaştığı entitelerin varlığına ilişkin kavrayışı içeriden dışarıya veya aşağıdan yukarıya doğru ontolojik olarak temellendirir, hem de en yüksek entite anlayışından hare-

ketle türettiği entitelerin varlığına ilişkin kavrayışı yukarıdan aşağıya doğru teolojik olarak gerekçelendirir. Batı metafizik geleneğinin böyle bir ontoteolojik yapıya Miletli Presokratikler ile birlikte sahip olduğu, bu ikili yapının Platon'un idealar doktrinine taşınarak oradan Aristoteles'in *prote-deutera ousia* ayrımı ile formelleştiği, sonrasında ortaçağ skolastisizm geleneğinde *essentia-existentia* gibi ortak kavram formülasyonu ile süreklilik arz ederek Batı tarihinin müteakip seyri içinde belirleyici olduğu tespiti yapılıyor.

Yazar, Heidegger'in Batı metafiziğinin bütün büyük sistemlerinin böyle bir ontoteolojik yapıyı paylaştıkları iddiasına değinerek, Batı metafizik tarihinin en önemli unsurlarını yeniden inşa etmek suretiyle, geç Heidegger'in temel felsefi projesinin, yani "Nietzscheci çağımızı" aşmamızı sağlayacak felsefi bir patika bulma girişiminin eleştirel gücünü doğuran şeyin bu tarih anlatısı olduğunu gösteriyor (s. 3-4). Heidegger'in, Batı metafiziğinin tarihine uyguladığı ontoteolojiyi, her metafizik aygıtın üzerine inşa edildiği temel niteliğinde bir çerçeve olarak düşündüğü tezi işleniyor (s. 27).

İkinci bölümde yazar, Heidegger'in metafiziği ontoteoloji olarak kavramasını, onun teknoloji eleştirisinin temeli olarak görüyor. Teknoloji eleştirisi Heidegger'in geç dönem düşüncesinin iyi bilinen boyutlarından biri olmasına rağmen bu eleştirinin ontoteoloji ile hermenötik bağlantısının hiçbir zaman yeterince fark edilmemiş olması şaşırtıcı bulunuyor. Bu temel hermenötik bağlantı kurulmadığı takdirde, diğer bir ifadeyle Batı metafizik geleneğini ontoteolojik kavrayışının teknoloji eleştirisine zemin olduğu anlayışı göz ardı edildiğinde, Heidegger'in teknoloji eleştirisinin, onu motive eden "ontoteolojik arkabahçesinden" koparılacağı ve böylelikle felsefi gücünü ve cazibesini yitireceği, bu yüzden de felsefedışı motivasyonlara bağlanma gibi sorunlara sebep olacağı iddia ediliyor (s. 76).

Yazar, Heidegger'in teknoloji eleştirilerine dair görüşlerine yapılan genel eleştirileri, Feenberg'in Heidegger'in teknolojiye dair düşüncelerine üç başlık altında yönelttiği eleştirilerine cevap vermek suretiyle değerlendiriyor. Yazar, Feenberg'in kendisi açısından kabul edilemez üç teknolojik özcülük formunu "ahistorisizm/tarihdışıcılık, substantivizm/fatalizm ve one-dimensionalism/tek-boyutçuluk" olarak belirlediği tespitini yapıyor (s. 82). Feenberg'in, tarihdışıcılık ile teknolojinin kendisini şekillendirmeye devam eden sosyotarihsel akımlara gömülmüşlüğü görmeyen gelmeyi, substantivizm ile teknolojiyi bütünüyle kontrolümüz dışında bir güç olarak görmek suretiyle politik bakımdan tehlikeli bir fatalizmi benimsemeyi, tek-boyutçuluk ile de bütün teknolojik aygıtları bir türe ait ve dolayısıyla hem faydalarının hem de zararlarının dengeli eleştirisini önceleyen aygıtlar olarak görmeyi kastettiği ileri sürülüyor. Yazar, Heidegger'in teknoloji eleştirisini bu üç kriter açısından değerlendirmeye tabi tutarak, filozofun teknolojik özcü bir anlayışa sahip olduğunun ancak bir şartla ileri sürü-

lebileceğini iddia ediyor. Bu şartı, Heidegger'in tarihdışıcılığı kesinlikle reddettiğini, fatalizmin ve tek-boyutçuluğun bilindik negatif imalarına kesinlikle kapalı olduğunu ve teknolojiyi toptan reddetmediğini kabul etmek olarak belirliyor. Bu yüzdendir ki yazar, Heidegger'in sınırlı teknolojik öz-cülüğünün, onun teknolojinin tarihsel etkisini derin ontolojik kavrayışına zarar vermediğini ileri sürüyor (s. 127). Heidegger'in metafiziği ontolojik olarak kavrayışının aynı zamanda teknolojiye yönelik ünlü "çerçeveleme" (*Gestell*) eleştirisini besleyen temel olduğu savunuluyor.

Üçüncü bölüm, Heidegger'in üniversite reformu üzerine gençliğinden geç dönemine kadar geliştirdiği fikirler üzerine odaklanıyor. Ana hedef olarak da Heidegger'in felsefe görüşleri ile politik görüşleri arasındaki ilişkiyi belirleme seçiliyor; çünkü yazara göre Heidegger'in politik tercihi ile felsefe görüşü arasındaki dolaysız bağlantı üniversite reformuna dair düşünceleri tarafından kurulur. 1933-1934'te Freiburg Üniversitesi'nin ilk Nazi rektörü olma kararı büyük ölçüde Heidegger'in yüksek öğretim ile ilgili felsefi görüşlerine bağlanıyor. Heidegger'in, Nasyonal Sosyalist "devrimi", 1911'den itibaren üniversitenin reformasyonuna dair geliştirmiş olduğu vizyonunu gerçekleştirmek için bir vesile olarak gördüğü iddia ediliyor. Heidegger'in 1933'teki somut politik ilişkileri incelendiğinde, bunların onun Alman üniversitesini ve bununla birlikte tüm Almanya'yı dönüştürme girişimlerinden kaynaklandığının rahatlıkla görülebileceği tespiti yapılıyor.

Heidegger'in üniversite reformuna dair görüşlerini, gençliğinden itibaren bu konu özelinde yazdığı metinlerinden hareketle değerlendiren yazar, o dönemlerde farklı düşünürlerin üniversite reformuyla ilgili düşüncelerini de aktararak Heidegger'in bu düşünürlerden nasıl etkilendiğini ve kendi özgün yönünü nasıl ortaya koyduğunu izah ediyor. Yazar, Oswald Spengler'in iki yıl içinde altıyüzbin nüsha satan *Batı'nın Çöküşü* adlı eseri ile Weber'in Münih konferansındaki *Meslek Olarak Bilim* başlıklı sunumunun, birincisinin Almanya'da yaşanan tarihsel krize Nietzscheci heroik entelektüel tepki çağrısında bulunmasıyla, ikincisinin ise üniversite içindeki bilimsel objektiviteden vazgeçmeye karşı tepkisiyle rakip akademik pozisyonları belirlediği tespitinde bulunuyor. Heidegger'in, hem "entelektüellere heroik spiritüel liderlik sağlayarak romantik Spenglerci-Nietzscheci Almanya'nın diriltilmesine katkıda bulunma çağrısına" hem de "akademisyenlerin teorik objektivitenin gerektirdiği makul disiplini idame ettirmeleri gerektiği yolundaki Weberci çileci talebe" cevap verdiği savunuluyor (s. 164). Bu iki stratejiyi Heidegger'in, olgunluk dönemine ait "eğitimi yeniden ontolojikleştirme" vizyonu ile nasıl birleştirdiğini yazar mealen şöyle dile getiriyor: 1- üyelerinin tümünün, sadece *varolan* şeyi anlamaya değil aynı zamanda örtülü bir şekilde farklı bütün bilgi alanlarına kılavuzluk eden ontolojik önkabullerin araştırılması ortak gayesine bağlanarak

karşılıklı bir şekilde birbirlerini tanımalarını ve kabul etmesini; ve 2- ontolojik mükemmellik anlamında *mükemmel* bireylerin, bilimlerin ontolojik önkabullerini sorgulayarak bilimin geliştirilmesine katılmak suretiyle kendi-dünya-ifşa etme kapasitelerini oluşturabilmelerini sağlamak (s. 170).

Heidegger'in, eğitimi ontolojik olarak yapılandırmasının incelendiği dördüncü bölümde yazar, "eğitimi yeniden ontolojikleştirme"nin çağdaş eğitim krizinin ötesine uzanan patikayı tahayyül etmeye nasıl bir katkı yapabileceğinin ve geç dönem metinlerinin pozitif stratejilerinin, üçüncü bölümde ortaya konan "temel ontoloji" anlayışının sebep olduğu yanlış istikametlerden nasıl farklı bir yola çevrildiğinin cevabını araştırıyor. Bu noktadaki izahlarını çağdaş yüksek eğitim eleştirmenlerinin görüşleriyle de mukayese etmek suretiyle güncelleyerek geniş bir tartışma kontekstine oturtuyor.

Heidegger'in, ontolojik holizm türü olarak karakterize edilebilecek bir holizm türünü savunduğunu ileri süren yazara göre, ontoteolojik anlayış olarak metafizik "var olan şeye" dair tarihsel kavrayışımızı şekillendirmek suretiyle, eğitim dâhil herhangi bir şeyin ne olduğuna ilişkin en temel önkabullerimizi belirliyor.

"'Büyük metafizikçilerin', entitelerin ne olduklarına ve nasıl olduklarına ilişkin bir ontoteolojik kavrayışı yaydıklarını ve bu yolla kendi tarihsel devirleri için geçerli en temel kavram parametrelerini ve nihai meşruiyet standartlarını tesis/tespit ettiklerini görürüz. Bu ontoteolojiler tarihsel olarak herkes için geçerli anlaşılabilirliğe odaklanan, şekillendirici, kerameti kendisinden menkul kehanetler olarak görev yaparlar. Çünkü, entitelerin ne *olduklarına* ve nasıl *olduklarına* ilişkin yeni bir ontoteolojik anlama geçerli hâle gelir ve yayılırken *her* entitenin ne olduğuna ilişkin temel kavrayışımızı da dönüştürür. Bu yüzden eğitimi kavrayışımızı, varlığın tarihi 'mümkün hâle getirir'; çünkü entitelerin ne *olduklarına* ilişkin anlama tarzımız değişirken, 'eğitimin' ne olduğuna ilişkin anlama tarzımız da değişir" (s. 247).

Yazar, eğitimin ne olduğuna ilişkin değişen tarihsel kavrayışımızın mekânının, tarihsel ontolojik dönemler serisinden kaynaklanması ve bu holistik anlaşılabilirlik burçlarının kendilerinin de aslında entitelerin ne olduklarına ve nasıl olduklarına ilişkin bir ontolojik anlamalar serisinde temellenmesi hasebiyle, eğitimin tarihinin bu tarihsel ontolojiler serisi içinde, varlığın tarihinin çekirdeği içinde ikamet ettiğini iddia ediyor. Bu yüzden de Heidegger'in çağdaş eğitime dair eleştirilerini anlamak açısından şu üç soruya cevap aranıyor: "Birincisi, kendi dönemimizin varlığın tarihindeki doğası/yapısı *nedir?* İkincisi, mevcut anlaşılabilirlik burcu hangi ontoteolojide temellenmiştir? Üçüncüsü, bu temel ontoteoloji mevcut eğitim kavrayışımızı nasıl şekillendirmiştir? (s. 248)"

Heidegger'in, çağdaş anlaşılabilirlik burcunu "çerçeveleme" (*Gestell*) ile açıkladığı ifade edilerek bununla filozofun, varlığın teknolojik kavrayışını kastettiği tespiti yapılıyor (s. 248). Bir başka ifadeyle çerçeveleme, entitelerin giderek artan şekilde yalnızca optimize edilmesi gereken kaynaklar olarak görüldüğü tarihsel "ifşa modu" anlamına gelmekte, böylece bütün kalitatif ilişkileri kantitatif hâle getiren bir hesaplayıcı düşünce doğmaktadır. Bu nihilistik çerçevelmeden günümüz eğitim kurumlarının hangi anlamda mustarip olduğu sorusunun peşinden gidiliyor. Diğer bir ifadeyle eğitim kurumlarının, kalitatif ilişkilerden, entiteleri, optimize edilmesi, düzenlenmesi, randımanı maksimize edilmesi gereken pür kaynaklar olarak görerek onların derin anlamlarını, ayırıcı vasıflarını, eşsiz karakteristiklerini yok eden kantifikasyona dönüşümden hangi anlamda mustarip olduğu sorusunun cevabı aranıyor. Bu dönüşüme karşı Heidegger'in, eğitimin ontolojik köklerine inmek suretiyle ontolojik eğitim anlayışını ortaya koyarak, varlığın teknolojik kavranışı olan çerçevelemeye alternatif bir arayış içinde olduğu ileri sürülüyor (s. 252).

Heidegger'in, söz konusu çerçevelemenin nasıl aşılması gerektiğine dair herhangi bir teklifte bulunmadığı iddialarının aksine yazar, filozofun Platon'un mağara alegorisini oluşturan dört aşamayı hatırlatmak suretiyle spesifik bir teklifte bulunduğunu savunuyor. Platon'un mağara alegorisindeki senaryosunun -"mahkûmun mağarada tutsak olması, zincirlerinden kurtulmak suretiyle daha önce gerçeklik olarak gördüğü mağara duvarı üzerindeki gölgelerin nedeni olan ateş ile nesnelere keşfetmesi, mağaradan dışarıya çıktığında orada gördüğü şeylerin güneşin ışığı ile mümkün hâle geldiğinin farkına varması ve özgürleştiricilerine şiddetle direnecek diğer mahkûmları özgürleştirme mücadelesini üstlenerek mağaraya dönmesi" (s. 272)- tam bir ontolojik eğitim pedagojisini ortaya koyduğu iddia ediliyor. Heidegger'in yorumunda mahkûmun "dört farklı ikamet mekânı"nın, ontolojik eğitimin, öğrencilerin "teknolojik ifşa moduna bağlılıklarını", onları farklı-olan-şeylerin varlığını anlayacak şekilde özgürleştirerek kırmak suretiyle birbirini izleyen dört aşamaya tekabül ettiği belirtiliyor. Yazar, geç dönem Heidegger'in bu ontolojik eğitim anlayışının, "öğrencilere akademik disiplinlerin her birinde araştırmaya zımnen kılavuzluk eden ontolojik önkabullere odaklanmayı, onları açıkça araştırmayı ve dolayısıyla onları aşmayı öğretmek suretiyle... bilimlerdeki ve hümaniter disiplinlerdeki devrimci dönüşümleri yüreklendirme girişimiyle eğitim ile araştırmayı yeniden birleştirdiği" tespitinde bulunuyor (s. 289). Böyle bir anlayışın da kurulduğundan beri modern üniversitenin yapısı ile amacının birliğinin nasıl sağlanacağına dair Fichte ve Schelling'in bilgi sisteminin temelindeki birlik iddiası ile Humboldt'un karakterin eğitimle şekillendirilmesine ortak bağlılıkla sağlanacak "hümanist" idealinden farklı bir cevabın imkânını barındırdığı tespitiyle kitap son buluyor.

Kitap, Heidegger çalışmalarına, onun felsefesindeki süreklilikleri ve dönüşümleri, erken döneminden geç dönemine kadarki zemin-sonuç ilişkilerini göstermesi bakımından farklı bir katkı sağlamaktadır. Özellikle Türkçeye çevrilen Heidegger üzerine çalışmaların bu özellikten genellikle yoksun olması nedeniyle bu çalışma, Heidegger okurlarına onun geç dönem düşüncelerine erken ve olgun dönemlerinde geliştirdiği düşünceden hareketle bakabilme imkânı sağlayacaktır. Öte yandan birinci bölümdeki teknik vokabülerin karmaşıklığı ve diğer bölümlerin birinci bölümdeki tespitler üzerinde temellendirilmesi, kitaptan faydalanacakların kapsamını daraltmaktadır. Buna karşın Heidegger'in teknoloji eleştirisi ile üniversite ve eğitimin yeniden yapılandırılmasına dair görüşlerinin yazar tarafından okunma biçimi, bu konular özelindeki güncel tartışmalara ve Heidegger okuyucusu olmasa bile bu konularla ilgilenenlere önemli katkı sunabilecek tespit ve öneriler içermektedir.